קיצור שלחן ערוך — הלכות מים אחרונים וברכת המזון

בְּדִין מַיִם אַחֲרוֹנִים, הַרְבֵּה מְקִלִּים, אֲבָל נָכוֹן לְכָל יְרֵא שָׁמַיִם לְזָהֵר בָּהֶם. וְאֵין צְרִיכִין לִטּוֹל אֶלָּא עַד פֶּרֶק שֵׁנִי מִן הָאֲצָבָעוֹת, וְיַשְׁפִּיל יָדָיו קֹדֶם שֶׁמְּנַגְּבָן. וְהַמְבָרֵךְ הוּא נוֹטֵל בָּרִאשׁוֹנָה.

אֵין נוֹטְלִין עַל גַּבֵּי קַרְקַע בְּמָקוֹם שֶׁבְּנֵי אָדָם הוֹלְכִין, מִפְּנֵי שֶׁרוּחַ רָעָה שׁוֹרָה עַל מַיִם אֵלּוּ, אֶלָּא יִטּוֹל לְתוֹךְ כְּלִי אוֹ תַּחַת הַשֻּׁלְחָן, וּמְנַגֵּב יָדָיו וְאַחַר כָּךְ מְבָרֵךְ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן, וְלֹא יַפְסִיק בֵּין הַנְּטִילָה לִבְרִכַּת הַמָּזוֹן (קפא).

אֵין לְהָסִיר הַמַּפָּה וְהַלֶּחֶם עַד לְאַחַר בִּרְכַּת הַמָּזוֹן, שֶׁיְּהֵא פַּת מֻנַּחַת עַל הַשֻּׁלְחָן בִּשְׁעַת בִּרְכַּת הַמָּזוֹן, לְהַרְאוֹת כִּי יֵשׁ שֶׁפַע מֵאֵת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לֶאֱכֹל וּלְהוֹתִיר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֱלִישָׁע לְמְשָׁרְתוֹ, כִּי כֹה אָמַר ה' אָכוֹל וְהוֹתֵר. וְעוֹד מִשּׁוּם דְּהַבְּרָכָה אֵינָהּ שׁוֹרָה עַל דָּבָר רֵיק, אֶלָּא כְּשֶׁיֵּשׁ שָׁם אֵיזֶה דָּבָר, כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֱלִישָׁע לְאֵשֶׁת עוֹבַדְיָה, מַה יֵּשׁ לָךְ בַּבָּיִת.

נוֹהֲגִין לְהָסִיר אֵת הַסַּכִּינִים מֵעַל הַשֻּׁלְחָן קֹדֶם בִּרְכַּת הַמָּזוֹן אוֹ לְכַסּוֹתָן, כִּי הַשֻּׁלְחָן דּוֹמֶה לְמִזְבֵּחַ, וּבַמִּזְבֵּחַ נֶאֱמַר, לֹא תָנִיף עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל, לְפִי שֶׁהַבַּרְזֶל מְקַצֵּר יָמָיו שֶׁל אָדָם, וְהַמִּזְבֵּחַ מַאֲרִיךְ יְמֵי הָאָדָם, וְאֵינוֹ בַּדִּין שֶׁיּוּנַף הַמְקַצֵּר עַל הַמַּאֲרִיךְ. וְגַם הַשֻּׁלְחָן מַאֲרִיךְ יָמָיו שֶׁל אָדָם וּמְכַפֵּר עֲוֹנוֹתָיו בְּהַכְנָסַת אוֹרְחִים, שֶׁגָּדוֹל כֹּחָהּ שֶׁל לְגִימָה שֶׁמַּשְׁרָה שְׁכִינָה. וְנָהֲגוּ בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת שֶׁלֹּא לְכַסּוֹתָן בְּשַׁבָּת וְיוֹם טוֹב כִּי בַּחֹל מְכַסִּין אוֹתָן מִפְּנֵי שֶׁהֵן כֹּחוֹ שֶׁל עֵשָׂו, וּבְשַׁבָּת וְיוֹם טוֹב אֵין שָׂטָן וְאֵין פֶּגַע רָע, וּמִנְהָגָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל תּוֹרָה הִיא (ק"פ).

אֲפִלּוּ לֹא אָכַל רַק כַּזַּיִת פַּת, צָרִיךְ לְבָרֵךְ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן (קפ"ד).

לֹא יְבָרֵךְ מְעֻמָּד, וְלֹא מְהַלֵּךְ, אֶלָּא מְיֻשָּׁב. וַאֲפִלּוּ הָיָה הוֹלֵךְ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ כְּשֶׁאָכַל, אוֹ שֶׁהָיָה עוֹמֵד אוֹ שֶׁהָיָה מֻסָּב, כְּשֶׁצָּרִיךְ לְבָרֵךְ צָרִיךְ לֵישֵׁב, כְּדֵי לְכַוֵּן דַּעְתּוֹ בְּיוֹתֵר. וְגַם לֹא יְהֵא מֻסָּב, שֶׁהוּא דֶּרֶךְ גַּאֲוָה, אֶלָּא יֵשֵׁב, וְיִלְבַּשׁ מַלְבּוּשׁ הָעֶלְיוֹן, וְגַם יָנִיחַ הַכּוֹבַע בְּרֹאשׁוֹ, שֶׁיְּהֵא מוֹרָא שָׁמַיִם עָלָיו, וְיִעוֹרֵר הַכַּוָּנָה וְיָבָרֵךְ בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה, וְלֹא יַעֲשֶׂה שׁוּם דָּבָר בְּשָׁעָה שֶׁהוּא מְבָרֵךְ (קפט).

נוֹהֲגִין שֶׁהַשּׁוֹמְעִים עוֹנִין אָמֵן לְאַחַר הָרַחֲמָן שֶׁבְּבִרְכַּת הַמָּזוֹן, מִשּׁוּם דְּאִיתָא בַּמִּדְרָשׁ, כְּשֶׁשּׁוֹמֵעַ אֶחָד מִתְפַּלֵּל דָּבָר אוֹ מְבָרֵךְ לְיִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ בְּלֹא הַזְכָּרַת הַשֵּׁם, חַיָּב לַעֲנוֹת אָמֵן (קפ"ט).

עָבַר וְשָׁהָה מִלְּבָרֵךְ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן עַד שֶׁעִוּר עִכּוּל, דְּהַיְנוּ שֶׁמַּתְחִיל לִהְיוֹת רָעֵב, אֵין לוֹ עוֹד תַּקָּנָה לְבָרֵךְ. יֵשׁ אוֹמְרִים, דְּשֶׁעִוּר עִכּוּל הוּא שָׁעָה וְחֹמֶשׁ. וּמִכָּל מָקוֹם בִּסְעוּדוֹת גְּדוֹלוֹת לִפְעָמִים יוֹשְׁבִים בֵּין הָאֲכִילָה לְבִרְכַּת הַמָּזוֹן יוֹתֵר מִזְּמַן זֶה, וְהַיְנוּ מִפְּנֵי שֶׁגַּם בֵּינְתַיִם עוֹסְקִים בִּשְׁתִיָּה וּפַרְפְּרָאוֹת. וּמִכָּל מָקוֹם הַנָּכוֹן שֶׁלֹּא לְשָׁהוֹת הַרְבֵּה.

עָבַר וְיָצָא מִמְּקוֹמוֹ קֹדֶם בִּרְכַּת הַמָּזוֹן, אִם יֵשׁ לוֹ בַּמָּקוֹם שֶׁהוּא שָׁם, קְצָת פַּת, יֹאכַל שָׁם וְאֵין צָרִיךְ לְבָרֵךְ עָלָיו בִּרְכַּת הַמּוֹצִיא (כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בְּסִימָן מ"ב סָעִיף י"ט) וִיבָרֵךְ אַחַר כָּךְ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן שָׁם. וְאִם אֵין לוֹ שָׁם פַּת כְּלָל, צָרִיךְ לַחֲזוֹר לִמְקוֹמוֹ לְבָרֵךְ. וְאִם הוּא רָחוֹק כָּל כָּךְ שֶׁיֵּשׁ לָחוּשׁ שֶׁעַד שֶׁיַּחֲזוֹר לִמְקוֹמוֹ יִשְׁהֶה שִׁעוּר עִכּוּל יְבָרֵךְ בְּמָקוֹם שֶׁהוּא שָׁם (קפ"ד).

בְּשַׁבָּת שֶׁחָל בּוֹ רֹאשׁ חֹדֶשׁ אוֹ יוֹם טוֹב אוֹ חֹל הַמּוֹעֵד, אוֹמְרִים תְּחִלָּה רְצֵה, וְאַחַר כָּךְ יַעֲלֶה וְיָבֹא, מִפְּנֵי שֶׁהַשַּׁבָּת תָּדִיר וּמְקֻדָּשׁ יוֹתֵר מֵהֶם (קפ"ח).

מִי שֶׁשָּׁכַח וְנִסְתַּפֵּק לוֹ אִם בֵּרַךְ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן אוֹ לֹא, אִם הוּא שָׂבֵעַ (דְּאָז בִּרְכַּת הַמָּזוֹן דְּאוֹרָיְתָא), צָרִיךְ לְבָרֵךְ פַּעַם שֵׁנִית. וְכֵן אִם נִרְדַּם בְּשֵׁנָה בְּאֶמְצַע בִּרְכַּת הַמָּזוֹן, וּכְשֶׁהֵקִיץ אֵינוֹ יוֹדֵעַ הֵיכָן פָּסַק, צָרִיךְ לַחֲזוֹר לְרֹאשׁ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן. וְאִשָּׁה שֶׁנִּסְתַּפְּקָה אִם בֵּרְכָה אוֹ לֹא, אֵינָהּ צְרִיכָה לְבָרֵךְ פַּעַם שֵׁנִית.

טָעָה בְּשַׁבָּת וְלֹא אָמַר רְצֵה, אוֹ בְּיוֹם טוֹב וְלֹא אָמַר יַעֲלֶה וְיָבֹא, אִם נִזְכַּר קֹדֶם שֶׁהִזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם מִן הַבְּרָכָה שֶׁל בָּרוּךְ אַתָּה ה' בּוֹנֶה בְּרַחֲמָיו יְרוּשָׁלָיִם, אוֹמֵר שָׁם רְצֵה אוֹ יַעֲלֶה וְיָבֹא, וְאַחַר כָּךְ וּבְנֵה וְכוּ'. אֲבָל אִם לֹא נִזְכַּר עַד לְאַחַר שֶׁהִזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם, מְסַיֵּם אֶת הַבְּרָכָה בּוֹנֶה בְּרַחֲמָיו יְרוּשָׁלָיִם אָמֵן, וְאוֹמֵר שָׁם בַּשַּׁבָּת בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה לְאוֹת וְלִבְרִית בָּרוּךְ אַתָּה ה' מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת. וּבְיוֹם טוֹב אוֹמֵר שָׁם בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן יָמִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה אֶת יוֹם חַג (פְּלוֹנִי) הַזֶּה, בָּרוּךְ אַתָּה ה' מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים. וְאִם חָל יוֹם טוֹב בַּשַּׁבָּת וְשָׁכַח רְצֵה וְגַם יַעֲלֶה וְיָבֹא, אוֹמֵר בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר נָתַן שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה לְאוֹת וְלִבְרִית, וְיָמִים טוֹבִים לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה אֶת יוֹם חַג (פְּלוֹנִי) הַזֶּה, בָּרוּךְ אַתָּה ה', מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים. וְאִם אָמַר רְצֵה וְלֹא אָמַר יַעֲלֶה וְיָבֹא, אוֹמֵר כְּמוֹ בְּיוֹם טוֹב בִּלְבָד. וְאִם אָמַר יַעֲלֶה וְיָבֹא וְלֹא רְצֵה, אוֹמֵר כְּמוֹ בְּשַׁבָּת בִּלְבָד.

אִם לֹא נִזְכַּר עַד לְאַחַר שֶׁהִתְחִיל הַבְּרָכָה שֶׁלְּאַחֲרֶיהָ, שֶׁהִיא, בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הָאֵל אָבִינוּ וְכוּ', אֲפִלּוּ לֹא אָמַר רַק תֵּבַת בָּרוּךְ בִּלְבַד (בְּשָׁלְחָן עָרוּךְ שֶׁל הַתַּנָּיָא) שׁוּב אֵין לוֹ תַּקָּנָה בִּבְרָכַת אֲשֶׁר נָתַן. וְלָכֵן אִם הוּא בְּשִׁתֵּי סְעוּדוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת, חוֹזֵר לְרֹאשׁ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן, וּכְשֶׁלֹּא אָמַר עֲדַיִן רַק בָּרוּךְ אַתָּה ה' יְסַיֵּם, לַמְּדֵנוּ חֻקֶּיךָ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא לְבַטָּלָה, וְאַחַר כָּךְ חוֹזֵר לְרֹאשׁ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן. אֲבָל בִּסְעוּדָּה שְׁלִישִׁית, שֶׁאֲפִלּוּ בַּשַּׁבָּת אֵינוֹ מְחֻיָּב לֶאֱכוֹל פַּת דַּוְקָא, וּמִכָּל שֶׁכֵּן בְּיוֹם טוֹב, וּבִרְכַּת הַמָּזוֹן אֵינוֹ חוֹבַת הַיּוֹם עָלָיו, לָכֵן אֵינוֹ חוֹזֵר לְרֹאשׁ אֶלָּא גּוֹמֵר כָּךְ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן. אֲבָל אִם נִזְכַּר בְּמָקוֹם שֶׁיָּכוֹל לְתַקֵּן בִּבְרָכַת אֲשֶׁר נָתַן וְכוּ', מְחֻיָּב לְתַקֵּן אֲפִלּוּ בְּכַמָּה סְעוּדוֹת שֶׁאָכַל.

טָעָה בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ וְלֹא אָמַר יַעֲלֶה וְיָבֹא, אוֹמֵר בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן, וְאֵינוֹ חוֹתֵם (וְאֵין חִלּוּק בָּזֶה בֵּין בַּיּוֹם בֵּין בַּלָּיְלָה) וּבְחֹל הַמּוֹעֵד אִם לֹא אָמַר יַעֲלֶה וְיָבֹא יֹאמַר בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן מוֹעֲדִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה אֶת יוֹם חַג (פְּלוֹנִי) הַזֶּה, בָּרוּךְ אַתָּה ה' מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים. וּבְרֹאשׁ הַשָּׁנָה אוֹמֵר, בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן יָמִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל אֶת יוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה, בָּרוּךְ אַתָּה ה' מְקַדֵּשׁ יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן. וְאִם לֹא נִזְכַּר עַד לְאַחַר שֶׁהִתְחִיל הַבְּרָכָה שֶׁלְּאַחֲרֶיהָ אֵינוֹ חוֹזֵר לְרֹאשׁ מִשּׁוּם דִּבְרֹאשׁ חֹדֶשׁ וּבְחֹל הַמּוֹעֵד אֵינוֹ מְחֻיָּב לֶאֱכֹל פַּת דַּוְקָא.

רֹאשׁ חֹדֶשׁ שֶׁחָל בְּשַׁבָּת וְשָׁכַח רְצֵה וְגַם יַעֲלֶה וְיָבֹא, וְנִזְכַּר וְאוֹמֵר, בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר נָתַן, כּוֹלֵל גַּם רֹאשׁ חֹדֶשׁ, בֵּין בַּפִּתִיחָה בֵּין בַּחֲתִימָה, וְאוֹמֵר אֲשֶׁר נָתַן שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה לְאוֹת וְלִבְרִית, וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְזִכָּרוֹן, בָּרוּךְ אַתָּה ה' מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים. אַף עַל פִּי שֶׁבְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ לְבַד אֵינוֹ חוֹתֵם, הָכָא כֵּיוָן שֶׁהוּא חוֹתֵם בִּשְׁבִיל שַׁבָּת מַזְכִּיר גַּם רֹאשׁ חֹדֶשׁ. אִם אָמַר רְצֵה וְלֹא אָמַר יַעֲלֶה וְיָבֹא, וְלֹא נִזְכַּר עַד לְאַחַר שֶׁהִתְחִיל הַבְּרָכָה שֶׁלְּאַחֲרֶיהָ, אֵינוֹ חוֹזֵר לְרֹאשׁ, דְּהָא שֶׁל שַׁבָּת אָמַר, וּבִשְׁבִיל רֹאשׁ חֹדֶשׁ אֵינוֹ חוֹזֵר. וְאִם אָמַר יַעֲלֶה וְיָבֹא וְלֹא אָמַר רְצֵה, וְהוּא חוֹזֵר לְרֹאשׁ, צָרִיךְ לוֹמַר גַּם יַעֲלֶה וְיָבֹא. וְהוּא הַדִּין לְחֹל הַמּוֹעֵד וְרֹאשׁ הַשָּׁנָה.

בַּחֲנָכָּה וּבַפּוּרִים אִם שָׁכַח לוֹמַר עַל הַנִּסִּים, וְלֹא נִזְכַּר עַד לְאַחַר שֶׁאָמַר אֶת הַשֵּׁם מֵחֲתִימַת הַבְּרָכָה, שֶׁאָמַר, בָּרוּךְ אַתָּה ה', אֵינוֹ חוֹזֵר. אַךְ בְּתוֹךְ הָרַחֲמָן יֹאמַר, הָרַחֲמָן הוּא יַעֲשֶׂה לָנוּ נִסִּים וְנִפְלָאוֹת, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ וְכוּ', בִּימֵי מָרְדְּכַי וְכוּ' (קפ"ז).

הָיָה אוֹכֵל בַּשַּׁבָּת וְחָשְׁכָה לוֹ, כֵּיוָן שֶׁעֲדַיִן הוּא לֹא הִתְפַּלֵּל עַרְבִית, אוֹמֵר רְצֵה, וְכֵן בְּיוֹם טוֹב, וְרֹאשׁ חֹדֶשׁ וַחֲנָכָּה וּפוּרִים, כֵּיוָן שֶׁהַתְחָלַת הַסְּעוּדָה הָיְתָה בַּיּוֹם, צָרִיךְ לְהַזְכִּיר מֵעֵנְיַן הַיּוֹם, אַף עַל פִּי שֶׁמְּבָרֵךְ בַּלָּיְלָה. וְאִם אָכַל שֶׁהַתְחָלַת הַסְּעוּדָה הָיְתָה בַּיּוֹם, צָרִיךְ לְהַזְכִּיר מֵעֵנְיַן הַיּוֹם, אַף עַל פִּי שֶׁמְּבָרֵךְ בַּלַּיְלָה. וְאִם אָכַל בְּעֶרֶב רֹאשׁ חֹדֶשׁ וְנִמְשְׁכָה סְעוּדָתוֹ גַּם תּוֹךְ הַלַּיְלָה, וְאָכַל גַּם בַּלַּיְלָה כַּזַּיִת פַּת, וּלְמָחָר הוּא רֹאשׁ חֹדֶשׁ, אוֹמֵר רְצֵה וְגַם יַעֲלֶה וְיָבֹא. וְכֵן בַּחֲנָכָּה וּפוּרִים. וְיֵשׁ חוֹלְקִין, מִשּׁוּם דַּהֲוֵי כְּתַרְתֵּי דְּסָתְרֵי. עַל כֵּן יֵשׁ לִמְנוֹעַ שֶׁלֹּא לֶאֱכוֹל אָז בַּלָּיְלָה (קפ"ח).

אִם יֵשׁ עוֹבֵד כּוֹכָבִים בַּבַּיִת כְּשֶׁמְּבָרֵךְ בִּרְכַּת הַמָּזוֹן, יֹאמַר אוֹתָנוּ בְּנֵי בְּרִית כָּלָנוּ יַחַד.